

*Johan De Schryver
Hogeschool-Universiteit Brussel
johan.deschryver@hubrussel.be*

Doe normaal en denk gemengd, ook over taalnormen

1. Inleiding

De Vlaamse schoolboeken Nederlands voor het secundair onderwijs hebben, helemaal in lijn met de Vlaamse eindtermen en leerplannen, veel aandacht voor taalvariatie¹. Overall lees je bijvoorbeeld dat variatie een normaal verschijnsel is en dat mensen in verschillende situaties andere taalvariëteiten gebruiken. Wanneer echter die sociolinguïstische inzichten toegepast moeten worden op de Vlaamse situatie, is het meestal

afgelopen met die tolerante houding. Dan wordt het variatiemodel ingeruild voor een juist-en-foutmodel, waarbij alles wat geen ‘standaardtaal’ (of geen dialect, voor sommigen) is, ongenueanceerd afgekeurd wordt. De term ‘tussentaal’ en de bijbehorende negatieve attitude zijn in het Vlaamse onderwijs gemeengoed geworden. Twee voorbeelden:

- *Taalkracht Tien 4*: [Over ‘tussentaal’]: “bedorven Nederlands, morsig en slecht”, “gesproken door Vlamingen die dialecten achterlijk vinden en die wonen in bombastische villa’s met keurige tuintjes” (Thijssens et al. 1996: 417)
- *Lemma 4*: “De bedoeling van deze les is de leerlingen aantonen dat hun eigen taal nauwelijks nog dialect te noemen is, maar een vervelende tussentaal die het Nederlands geweld aandoet en de dialecten doet verwateren” (Bulckaert e.a. 2002: 45).

Taal is heel gevarieerd, leert de leerling, en alle varianten zijn verantwoord in een bepaalde situatie, maar t-deletie in ‘nie’ (‘niet’), een uitdrukking als ‘op punt stellen’ of de tussenplaatsing van een deelwoord in een werkwoordelijke eindgroep zijn nooit verantwoord. Die vallen buiten ‘de’ norm, ‘de’ standaardtaal. Erg consistent is die visie niet en dat staat duurzaam inzicht in de weg.

Wat kunnen we eraan doen? Hieronder wordt ervoor gepleit om de taalnormenproblematiek vanuit een sociaalpsychologisch oogpunt te benaderen. Taalgebruik is een onderdeel van menselijk gedrag, meer bepaald van ons sociaal gedrag. Voor dat gedrag gelden normen, die we kunnen beschouwen als ‘verwachtingen’. Mensen hebben verwachtingen over elkaars gedrag en houden daar meestal rekening mee.

In deze presentatie bespreken we het systeem van ‘accommodatie’, hebben we het over de verwachtingen zelf en beschrijven we in een eenvoudig model het proces van intentie tot gedrag. We doen dat telkens eerst voor ons sociaal gedrag in het algemeen en laten dan zien dat we alles eenvoudigweg kunnen toepassen op ons taalgedrag. We hoeven over ons taalgebruik niet anders te denken dan over ons sociaal gedrag in het algemeen en we kunnen met taalverwachtingen even natuurlijk omgaan als met andere sociale verwachtingen. Dat leidt tot een beklijvend inzicht in en een positieve attitude tegenover taalvariatie, wat (een bepaalde manier van) standaardtaalonderwijs niet overbodig maakt. Tot slot formuleren we een conclusie en verdedigen we onze benadering nog eens op louter didactische, met name motivationele gronden.

Het hier (onvolledig) geschetste model heeft louter didactische bedoelingen. Het is een sterk vereenvoudigde voorstelling van onze sociolinguïstische competentie, waarvoor geput is uit de sociale psychologie (zie Vonk 2009 voor een inleiding) en verschillende wetenschappelijke theorieën, waarvan de communicatieaccommodatietheorie de belangrijkste is (zie voor een overzicht Gallois, Ogay & Giles 2005; Coupland 2010).

2. Accommodatie: aanpassing aan verwachtingen

- We houden rekening met de verwachtingen van anderen en, zo nodig, passen we ons gedrag aan die verwachtingen aan, of beter: aan wat we denken dat die verwachtingen zijn.
- De ‘richting’ waarin rekening gehouden wordt, varieert. We kunnen ons aanpassen, convergeren, maar soms zullen we dat net niet willen doen. Dan kunnen we divergeren.
- De ‘mate’ waarin rekening gehouden wordt, varieert. We kunnen niet, een beetje, matig, vrij sterk, sterk divergeren of convergeren. Dat hangt onder meer af van de machtsituatie waarin we ons bevinden en van de sterkte van de verwachtingen. We kunnen ook te veel accommoderen (overaccommodatie) of te weinig (onderaccommodatie).
- Onze intentie komt niet altijd overeen met ons feitelijk gedrag.
- De accommodatie gebeurt niet altijd bewust.

3. Enkele kenmerken van de verwachtingen (normen)

- Verwachtingen kunnen afhangen van de cultuur/streek, de gesprekssituatie, een bepaalde groep, maar ze kunnen ook heel persoonlijk zijn.
- Verwachtingen kunnen natuurlijk zijn, maar ook artificieel. In het laatste geval gaat het om afspraken, voorschriften, regels, wetten.
- Je kunt je bewust zijn van je verwachtingen, maar vaak is dat niet zo.
- Verwachtingen zijn relatief, in die zin dat ze variëren in intensiteit: ze kunnen sterk of minder sterk zijn. Je kunt iets belangrijk of minder belangrijk vinden.
- Natuurlijke verwachtingen zijn dynamisch: ze kunnen tijdens één communicatie veranderen.

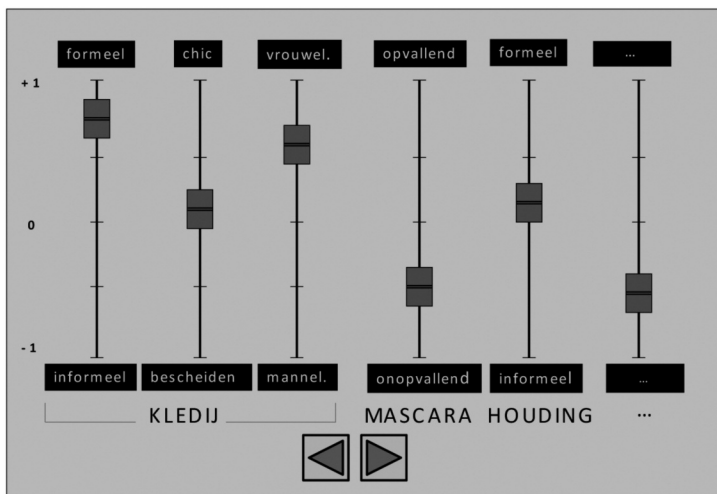
4. Van intentie tot gedrag. Een eenvoudig model

Hoe verloopt nu het proces dat leidt tot het uiteindelijke gedrag? We bespreken de onderdelen van figuur 1.

Figuur 1: Het proces van de gedragsbepaling.

- Op grond van ons doel, onze attitudes en onze overtuigingen komen we voor een welbepaalde situatie tot een bepaalde gedragsintentie.
- Op grond van onze overtuigingen van de verwachtingen, zullen we concrete keuzes moeten maken.
- Die keuzes maken we als het ware op een interne menntafel, zoals in figuur 2 voor gedrag in het algemeen en figuur 3 voor taalgedrag (de taalmenntafel).

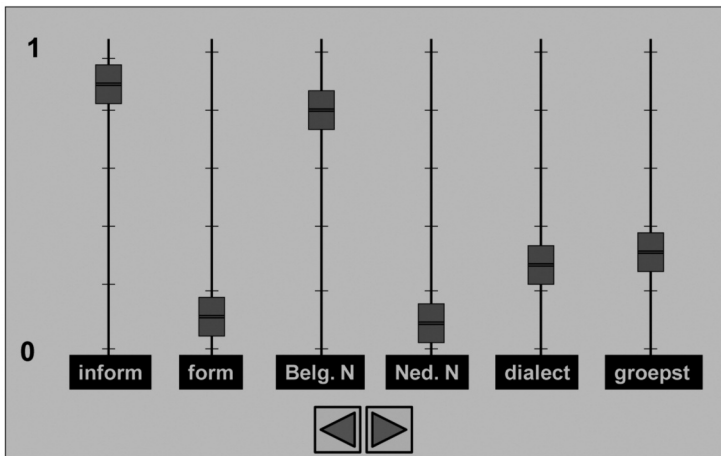

Figuur 2: Gedragsmenntafel – hardware.

	gedragscomponent	bruikbaarheidsdimensie	bruikbaarheidsindex
houding	benen kruisen	informeel-formeel	0
	knieën tegen elkaar	informeel-formeel	0.5
	handen op elkaar in de schoot	informeel-formeel	0.6
mascara	felrode lipstick	onopvallend-opvallend	0.8
	donderrode lipstick	onopvallend-opvallend	0.1
kledij	kostuum ('pak')	informeel-formeel	0.6
		mannelijk-vrouwelijk	-0.9
		bescheiden-chic	0.2
	sportschoenen		
	decolleté		
jeans			

Figuur 3: Gedragsmengtafel – software (database).

- d. Als de keuzes gemaakt zijn, moeten de nodige gedragscomponenten nog geselecteerd worden uit onze database, de software van de gedragsmengtafel. Van die componenten (houdingen, gebaren, woorden, uitdrukkingen...) kennen we de bruikbaarheid, de sociale lading. We stellen ons voor dat ze in ons brein een soort 'bruikbaarheidsindex' hebben, een waarde die symbolisch de bruikbaarheid aangeeft voor verschillende dimensies: formeel-informeel... Zie de figuren 4 en 5.

Figuur 4: Taalmengtafel – hardware.

	taalelement	bruikbaarheidsdimensie	bruikbaarheidsindex
grammatica	WE: rood	informeel-formeel	0.8
		BN-NN	0
		groepsgebonden	0
	moest hypothetisch	informeel-formeel	0
		BN-NN	-0.5
		groepsgebonden	0
woordenschat	op punt stellen	informeel-formeel	0
		BN-NN	0
		groepsgebonden	0
	goesting	informeel-formeel	-0.6
		BN-NN	-0.5
		groepsgebonden	0
	onderlijveke	informeel-formeel	-0.9
		BN-NN	-0.6
		groepsgebonden	0

Figuur 5: Taalmengtafel – software.

- e. De output van het hele proces is het uiteindelijke gedrag/taalgebruik. Dat het menselijk gedrag/dat taal heel gevarieerd is, volgt uit de aard van het geschetste proces. Ons gedrag/taalgebruik is verder niet altijd in overeenstemming met onze intentie. Enkele mogelijke oorzaken:
- Het selectiemechanisme is nogal grof. Als we ons voornemen ons formeel te gedragen (en dus op de mengtafel de knop ‘formeel’ vrij hoog plaatsen), dan worden uit onze database elementen geselecteerd met een vrij hoge index op die dimensie, maar dat kan wel eens fout gaan. Soms gaan we tot onze verrassing plots te luid lachen of de gesprekspartner gemoedelijk op de arm tikken of een informeel woord gebruiken. De output is dus ‘probabilistisch’.
 - De indexen zijn het resultaat van iemands persoonlijke geschiedenis en ze verschillen dan ook van persoon tot persoon. Gedragscomponenten worden wel eens verschillend ingeschat. Wat voor de een formeel is, is dat niet per se voor de ander, of toch niet in dezelfde mate.
 - We kennen de verwachtingen lang niet altijd. De verwachtingen leren, behoort tot ons socialisatieproces. Kinderen kennen dan ook niet alle verwachtingen en zullen zich daardoor alleen al anders gedragen dan volwassenen. Maar ook ouderen kennen de verwachtingen niet altijd, onder meer omdat het vaak gaat om persoonsgebonden verwachtingen en om persoonlijke voorkeuren van de communicatiepartner.

5. Standaardtaal

Rekening houden met de natuur van onze sociolinguïstische competentie (dus: redeneren volgens het boven geschetste taalmengtafelmodel) houdt een hoge mate van variatievriendelijkheid in, maar die hoeft allerminst tot taalanarchie te leiden, wat velen nogal eens vrezen. En het maakt standaardtaalonderwijs ook niet overbodig. Het onderwijs moet er immers voor zorgen dat leerlingen hun gedrag – ook hun taalgedrag – kunnen aanpassen aan de verwachtingen. Dat houdt onder meer in dat ze de taalverwachtingen kennen voor formele situaties, voor standaardtaal dus. Hun software moet bijgewerkt worden, want die standaardtaal wordt niet gemakkelijk verworven in de natuurlijke taalsituaties buiten de school.

Het probleem van het onderwijs is wel dat het niet duidelijk is wat tot de standaardtaal behoort en wat niet. Voor de ene hoort Belgisch Nederlands erbij, voor de andere niet. Voor de een is een uitdrukking als ‘op vraag van’ Belgisch Nederlandse standaardtaal, voor de andere niet (zie: De Schryver te verschijnen). Het onderwijs moet daarom zeer behoedzaam omspringen met lijsten van wat niet tot de standaardtaal behoort: enkel die woorden en constructies waarvan we zeker zijn dat ze in formeel taalgebruik in Vlaanderen negatief zullen opvallen, mogen we als standaardtaal beschouwen. Anders gaan we de taalmengtafels van de leerlingen verkeerd programmeren.

6. Tot slot

In deze presentatie werd gepleit voor een praktisch en eenvoudig model voor taalbeschouwing dat tevens een instrument voor taalbeleid kan zijn. Het biedt een kader voor een samenhangende behandeling van variatielinguïstische aspecten (bv. regionale varianten, groepstalen, stijl, registers, zelfs taalverandering), maar ook van de vaardigheden (cf. spreek- en schrijfstijl), communicatietheorie én van taalzorg. Het model vertrekt niet van abstracte noties of idealen (taal, taalvariëteit, norm), maar van de noden van de taalgebruiker. We hoeven over taalnormen niet anders te denken dan over andere sociale normen, d.w.z. verwachtingen over andermans gedrag, waar we in het algemeen op een natuurlijke wijze mee omspringen. Als we dat begrijpen, hebben we een veel concreter, juister en beklijvender inzicht in taalvariatie en taalnormen en begrijpen we ook dat iedereen aan taalzorg doet, ook de leerlingen.

Het ‘taalmengtafeldenken’ sluit naadloos aan bij de zelfdeterminatietheorie, die ook in het onderwijs op meer en meer belangstelling kan rekenen (Vansteenkiste 2005). De drie voorwaarden voor de ideale vorm van motivatie, de intrinsieke, lijken met een taalmengtafelbenadering voor taalbeschouwing en taalzorg perfect vervuld:

1. *autonomie*: de leerlingen leren dat ze zelf keuzes (moeten blijven) maken.
2. *competentie*: de leerlingen worden voorgesteld als competente taalmengers, taal-deejays. Alleen moet hun software nog wat uitgebreid worden.
3. *verbondenheid*: de leerlingen worden zich op een positieve manier bewust van hun plaats in het sociale netwerk; leerkracht en leerling zijn solidair vanuit hun gelijkwaardige positie van taalmengers, die nu en dan eens worstelen met het systeem, bijvoorbeeld doordat ze de verwachtingen niet altijd kennen of doordat hun database beperkt is.

Dat staat in schril contrast met de culpabiliserende Vlaamse ABN-benadering, die de onkundige leerling een vreemde, onbereikbare norm en een onrealistische juist-en-fout-visie op taal opdringt.

Referenties

- Bulckaert, W., L. Poignie, C. Sterckx & K. Verleyen (2002). *Lemma 4*. Kapellen: Pelckmans.
- Coupland, N. (2010). 'Accommodation theory'. In: J. Jaspers, J.-O. Östman & J. Verschueren (eds.). *Society and Language Use*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, p. 21-27.
- De Schryver, J. (te verschijnen). 'Het einde van de tussentaal en de Vlaamse standaardtaaldiscussie'. In: J. Jaspers, K. Absillis & S. Van Hoof (red.). *De Manke Usurpator*. Antwerpen: UA.
- Gallois, C., T. Ogay & H. Giles (2005). 'Communication Accommodation Theory. A Look Back and a Look Ahead'. In: W.B. Gudykunst (ed.). *Theorizing about Intercultural Communication*. London/Thousand Oaks/New Delhi: Sage Publications, p. 121-148.
- Thijssens, J., E. Tytgat, B. Vandenberghe & F. Verbeeck (1996). *Taalkracht Tien 4*. Oostmalle: De Sikkel.
- Vansteenkiste, M. (2005). "Hoe we kinderen en jongeren kunnen motiveren. Toepassingen van zelfdeterminatietheorie". In: *Caleidoscoop*, jg. 22, nr. 1, p. 6-15.
- Vonk, R. (2009). *Sociale psychologie*. Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers.

Noten

¹ De analyse van schoolboeken maakt deel uit van een nog lopend scriptieproject voor bachelorstudenten 'toegepaste taalkunde' aan de HUB.